

Elinikäinen oppiminen arvioitavana

Marjaana Lehtinen

Elinikäinen oppiminen on muotia, muttei mikään uusi ilmiö. Koulutuspoliittinen käsite arkisesta oppimisesta on löytänyt tiensä myös surveykysymyksiin. Tarkastelen elinikäistä oppimista sen yhden osa-alueen, itseopiskelun ja arjessa tapahtuvan oppimisen kannalta.

Käsitteiden ja merkitysten sekavuus on elinikäisestä oppimisesta käydyn keskustelun tunnuspiirre. Määritelmiä riittää, mutta tarkankaan lukemisen jälkeen ei selviä, mitä elinikäinen oppiminen oikeastaan merkitsee. Se voidaan tulkita yläkäsitteeksi, kokoavaksi termiksi, jolla tarkoitetaan ihmisen koko elämänkaaren mittaista kaikille elämänalueille ulottuvaa oppimista. Se sisältää kaiken oppimisen riippumatta siitä, missä yhteydessä ja millä tavalla oppiminen tapahtuu. (Esim. Lehtisalo & Raivola 1986; Aittola 1998; Tulkki & Honkanen 1998.)

Oppimisen koulu(tus)keskeisestä määritelmästä on herätty huomaamaan, että suurin osa oppimisesta tapahtuu muodollisen koulujärjestelmän ulkopuolella (vapaa-aikana, työssä, elämässä yleensä) ja sen seurauksena niin sanottu arkipäivän oppiminen on saanut yhä enemmän huomioita. Sille ominaista on informaalisuus, satunnaisuus ja

kiinteä yhteys erilaisiin elämäntilanteisiin (Aittola 1998).

Elinikäiseen oppimisen liittyvässä keskustelussa sekoittuvat usein sujuvasti oppiminen ja opiskelu. Vaikka näiden termien merkitys on hieman erilainen, ne molemmat sulautuvat elinikäisen oppimisen käsitteen alle. Niin myös tässäkin artikkelissa, jossa keskityn arjessa oppimisen ilmiöön. Sen sijaan organisoidussa koulutuksessa (esimerkiksi tutkintokoulutus) tapahtuvan opiskelun ja oppimisen jätän tarkastelun ulkopuolelle.

Oppimista vai elämää?

Ajatus kokemuksellisen oppimisen kuulumisesta koko elinikään ja eri elämäntilanteisiin ei ole uusi.

Koko ihmislajin menestys perustuu kykyyn sopeutua uusiin tilanteisiin – eli oppimiseen. Elinikäiseen oppimiseen liittyvät mielikuvat ja odotukset kumpuavat nykypäivänä kuitenkin enemmän yhteiskunnan kuin yksilön tarpeista.

Elinikäisen oppimisen käsitteen määrittelyyn liittyy hankala ongelma. Mikäli oppiminen nähdään laajasti evolutiivisena sopeutumisprosessina, elinikäinen oppiminen merkitsee yksinkertaisesti ihmisenä elämistä. Tällainen määritelmä tekee elinikäisestä oppimisesta tyhjän käsitteen. Jos taas elinikäistä oppimista lähdetään rajaamaan tiukasti, päädytään ”normaaliin” koulutusputkeen, joka muodostaa jatkumon esiopetuksesta aikuiskoulutukseen.

Elinikäisen oppimisen käsitteellä halutaan ottaa haltuun koko ihmisen elämänkaari. Tämä tavoite toki vastaa siihen yhteiskunnalliseen muutokseen, ettei ihmisten elämässä ole enää selkeää uraa lapsuudesta työn kautta vanhuuteen, vaan on oltava yhä valmiimpi opiskelemaan, vaihtamaan ammattia ja alaa, ja sopeutumaan uusiin vaatimuksiin työssä ja vapaa-ajalla.

Strategialinjauksista surveyhaastatteluun

Suomessa elinikäisen oppimisen käsite on ollut toistuvasti esillä ainakin parikymmentä vuotta. Lähinnä vain perustelut ja painotukset koulutuksen ja oppimisen tärkeydestä ovat eri

aikoina vaihdelleet kansansivistyksen korostamisesta työllisyyteen ja kansantalouteen vaikuttamiseen. Nykyiseen keskusteluun ja toimintalinjauksiin käsite on noussut niin UNESCO:n, OECD:n kuin EU:n kautta.

Yksi keskeinen, kansallinen elinikäisen oppimisen strategialinjaus on vuonna 1997 valmistunut komiteamietintö *Oppimisen ilo*. Siinä elinikäisen oppimisen sisältöavoitteiksi kuvataan:

- persoonallisuuden kehityksen tukeminen
- demokraattisten arvojen vahvistaminen
- toimivien yhteisöjen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ylläpitäminen
- innovaatioiden, tuottavuuden ja kansallisen kilpailukyvyen edistäminen.

(Kom. 1997:14, s. 29)

Mietintö markkinoi yleviä arvoja ja sivistyspolitiikkaa, mutta keskeisenä päämääränä kuultaa taloudellisen menestyksen kasvattaminen ja koulutuksellisen kontrollin laajentaminen koulujärjestelmän ulkopuolelle. Kansalaisten etuoi-keutena on osallistua näihin koulutuspoliittisesti johdettuihin pyrkimyksiin.¹

Jotta koulutuspoliittisia suunnitelmia voidaan tehdä ja toimenpiteitä arvioida, kansalaisten koulutustasosta täytyy saada tietoa. Tutkintokoulutuksen (formaali koulutus) ja

muun organisoidun koulutus-toiminnan (nonformaali koulutus) selvittämiseen on olemassa rekisteritietoa sekä pitkä perinne toimivien haastattelukysymysten esittämiseen tiedon keräämiseksi. Sen sijaan oppimisen käsitteen laajeneminen ihmisten arkipäivän alueelle on tuonut mukanaan ongelmia oppimisen tason mittaamiseen. Arkielämää koskevia tutkintonimikkeitä ja todistuksia myöntäviä viranomaistahoja ei ole, eikä varsinkaan selkeää käsitystä, mitä edes pitäisi kartoittaa. Surveyhaastatteluisa tämän aihealueen selvittämisytkymykset ovat johtaneet kokeileviin kysymyssarjoihin.

Oppimista arjessa

Kun arkipäiväistä oppimista lähdetään selvittämään surveyhaastatteluilla, joudutaan pakostikin rajausten eteen. Millä elinikäistä oppimista tulisi mitata? Mitä haastattelussa pitäisi kysyä?

Käyn seuraavaksi läpi kahden opiskelua ja oppimista käsitelleen surveylomakkeen esitetauksessa esille nousseita ajatuksia elinikäisen oppimisen käsitteen ongelmallisuudesta. Lomakkeita testattiin Tilastokeskuksen SurveyLaboratoriossa.

Arkielämän oppimista on lähdetty kartoittamaan surveytutkimuksessa muun muassa oppimisympäristöistä käsin. Eri elämänalueita sisältävässä kysymyskokonaisuudessa vastaajan

tuli ilmoittaa, mitä asioita kullakin elämänalueella oli oppinut. Vastausvaihtoehtoina oli lista erilaisista taidoista ja valmiuksista, joita elämässä voi oppia.

Jo muutamien testihaastatteluiden perusteella oli nähtävissä, kuinka haastateltavat valitsivat vaihtoehtojen listasta sitä mitä kuuluikin. Lapsuudenperheessä oli opittu sosiaalisia taitoja, työelämässä asioiden hoitamista työyhteisön jäsenenä, kuluttajana raha-asioiden hoitoa ja vapaa-ajalla oli hankittu elämyksiä ja kokemuksia (Ahola & Lehtinen 1999).

Strukturoitu kysymys, jossa vaihtoehdot noudattavat elinikäisen oppimisen periaatteeseen kuuluvia yleisesti arvostettuja ja ihannoituja taitoja, tuottaa sen mukaisia vastauksia. Ihmiset ovat arjessaan eläneet kulttuurilleen tyypillistä elämää ja siten oppineet yhteisössä ja yhteiskunnassa elämisessä tarvittavia taitoja.

Esimerkiksi seuraava haastattelukatkelma kuvaa osuvasti pohdintaa vastausvaihtoehtojen liittymisestä vastaajien arkipäivään: *Miten nämä liittyy vapaa-ajan viettoon, tai tavallaanhan tää liittyy koko elämään. Siis kattaa koko elämän nää kaikki hyvät asiat. (nainen 60v.)*

Itsenäistä opiskelua

EU:n koordinoimassa elinikäisen oppimisen haastattelututkimuksessa puolestaan hämmäs-

¹ Komiteamietinnön herättämiä ajatuksia ovat pohtineet esimerkiksi Silvennoinen, Tulkki ja Honkanen (1998). He ovatkin otsikoineet ko. mietintöä kritisoivan artikkelinsa ironisesti: *Iloisesti oppien hyvään elämään*.

tyttää arjessa oppimisen osuuden tyypistäminen neljän tiedonlähteen käyttöön itseopiskelussa. Kun edellä mainitussa arkielämän oppimisen surveyssä oppimisen sisällöt olivat laajoja ja abstrakteja elämänvalmiuksia, EU-tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita sisällöistä lainkaan. Oppimiskanavina tutkimuksessa olivat kirjallisen ja audiovisuaalisen materiaalin käyttö, Internet-perustainen opiskelu sekä kirjastossa tai oppimateriaalikeskuksessa käynti.

Kysymykset jäävät lomakkeessa tarkoituksella hyvin subjektiivisiksi eli vastaaja itse arvioi, onko hän opiskellut itsenäisesti vai ei. Esimerkiksi kysymys *Oletko opiskellut itsenäisesti kirjoja tai lehtiä lukemalla?* tuottikin testihaastatteluisissa hämmennyneitä kommentteja ja pohdintaa, millaisen lukemisen voisi ilmoittaa opiskeluksi (Lehtinen 2002). Asioiden omaksuminen ja uuden tiedon saaminen esimerkiksi sanomalehdistä ei ole määrittelyn mukaan oppimista, ellei se ole ollut tietoista itseopiskelua.

On kuitenkin vaikea vetää rajaa ”pelkän” lukemisen ja ”oppimislukemisen” välille. Kuten eräs vastaajista mietti: *No mä luen paljon kirjoja ja lehtiä, mutta... no kai niistä aina jotain oppii. (nainen 36v.)* Varsinkin surveyhaastattelun vastaajalle näkökulman vaihtaminen kullekin luontevasta oman elämän jäsentämisestä oppimisen näkökulmaan on hankalaa. Harva meistä jäsentää elämäänsä elinikäisen oppijan ihanteista käsin, niin että

osaisi tarkastella kaikkea toimintaansa itsensä kehittämisenä.

Arjen arvosanat

Koulutushysteria on levinnyt elinikäisen oppimisen idean myötä ihmisten arkipäivään. Koulutus ei ole pelkästään sijoitus työllisyyden ja talouden markkinoilla selviämiseen tai ihmillisen sivistyspääoman nostamiseen, vaan siitä on tullut kunnan kansalaisuuden mitta. Elinikäisen oppimisen idean omaksuminen oikeanlaisen elämän edellytyksenä ylistää keski- luokkaista elämäntapaa esimerkiksi mallikansalaisuudesta. Pahimmillaan elinikäisen oppimisen korostamisella voidaan jopa syyllistää: vain aktiivinen ihminen on kelpo kansalainen. Esimerkiksi työttömyys voidaan tulkita yksioikoisesti riittämättömästä opiskelusta johtuvaksi yksilötason kriisiksi, jolloin työelämän rakenteellisista ongelmista ei tarvitse keskustella.

Elinikäisen oppimisen laeva käsite on levinnyt koulutuspoliittiseen keskusteluun ja päätöksentekoon ja sitä kautta surveytutkimukseen. Tärkeää olisi kuitenkin ensin päästä täsmällisempään käsitteen ja ilmiöalueen määrittelyyn, sekä yhteisymmärryksen siitä, mitä mitataan.

Muodollisen koulutuksen ja kurssittautumisen selvittämisellä on surveyssä vankka pohja, mutta surveykysymyksillä halutaan nyt löytää myös arjen ”koulutustaso”, jota voidaan arvioida ja mitata. Kun ihmisten arkea lähdetään tutkimaan sur-

veyllä, ei liene yllätys, että tulokset saadaan itsestäänselvyyksiä: arjessa opitaan elämää ja elämässä toimitaan nyky-yhteiskunnassa elävälle ihmiselle tyypillisellä tavalla.

Heräkin kysymys, jaetaan-ko hyvät arvosanat arjessa oppimisesta niille, jotka ovat omak-suneet elinikäisen koulutuksen mantran ja osaavat jäsentää yhteiskunnan jäsenenä elämäänsä jatkuvana itsensä kehittämisenä. Toisin sanoen muodostuvatko tulevaisuuden luuserit niistä ihmisistä, jotka eivät ajattele elämäänsä kaikenkattavana oppimiskokemuksena eivätkä osaa vastata surveyhaastattelujen arkista oppimista mittaaviin kysymyksiin myöntävästi. □

Kirjoittaja työskentelee tutkijana Tilastokeskuksen SurveyLaboratoriossa.

Lähteet:

Ahola, A. & Lehtinen, M. (1999): Informaalinen oppiminen arkipäivän ympäristöissä. Julkaisematon testausraportti 20.12.1999. Tilastokeskus.

Aittola, T. (1998): Aikuisten oppiminen arkielämän ympäristöissä. Teoksessa P. Sallila ja T. Vaherva (toim.) Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Kansanvalistusseura.

Komiteamietintö 1997: 14. Oppimisen ilo: kansallinen elinikäisen oppimisen strategia. Opetusministeriö.

Lehtinen, M. (2002): Elinikäinen oppiminen -lomakkeen testaus. Julkaisematon testausraportti 12.12.2002. Tilastokeskus.

Lehtisalo, L. & Raivola, R. (1986): Koulutuspolitiikka ja koulutus suunnittelu. WSOY, Porvoo.

Silvennoinen, H., Tulkki, P. & Honkanen, P. (1998): Jälkikirjoitus: Iloisesti oppien hyvään elämään. Teoksessa H. Silvennoinen & P. Tulkki (toim.) Elinikäinen oppiminen. Gaudeamus, Helsinki.

Tulkki, P. & Honkanen, P. (1998): Valta oppimisen kentällä. Teoksessa H. Silvennoinen & P. Tulkki (toim.) Elinikäinen oppiminen. Gaudeamus, Helsinki.